

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Одеса 2024

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 5 від 31 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Горанська Т. В., старший викладач – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. Вип. 2. 249 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2024

6. Марченко Н. Співець вилюднення та вивільнення: Огляд життя і творчості Володимира Рутківського. *Дивослово*. 2014. № 11. С. 20–21.
7. Папуша І. *Modus ponens*. Нариси з наратології. Тернопіль : Крок, 2013. 259 с.
8. Римар Н. Функції наратора як головної інстанції оповіді. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6268/1/Rymar.pdf>
9. Рутківський В. Г Джури козака Швайки [Текст]: [трилогія]. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Кн. 1. 432 с.
10. Сірук В. Наративні структури в українській новелістиці 80—90х років ХХ століття (типологія та внутрішньотекстові моделі): Монографія. Луцьк : РВВ «Вежа», 2006. 224 с.
11. Терпай Д. Новаторство роману «Джури козака Швайки» Володимира Рутківського. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123>
12. Ткаченко І. Засоби вираження образу наратора у художньому тексті. URL: <https://-volodymyr-rutkivskyj/?goXKfXQk6iaGIyVWYWKsnL>

*Анастасія ПАЛАМАРЧУК,
студентка 4 курсу
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ ЗБІРКИ В. СТУСА «ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР»

Постановка проблеми. Василь Стус, видатний український поет-шістдесятник, публіцист, прозаїк та мислитель, який залишив значний слід у культурній та літературній спадщині України. Творчість поета є невід'ємною частиною літератури ХХ століття, а його поезія залишається важливою для розуміння складних національних та загальнолюдських проблем. У доробку митця збірка «Веселий цвинтар» посідає особливе місце, оскільки саме в ній В.

Стус найяскравіше втілює екзистенційні роздуми та переживання. Дослідження екзистенційних вимірів лірики, на нашу думку, є особливо актуальним для сучасного літературознавства.

Екзистенціалізм, як філософський напрямок, зосереджується на питаннях буття, свободи, самотності, абсурду та смерті, що стає особливо значущим у контексті історичних подій, які вплинули на життя поета. Перебуваючи у політичній неволі, В. Стус використовував поезію як засіб вираження глибоких екзистенційних переживань, що надає його творам особливої емоційної насиченості та філософської глибини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість В. Стуса посідає важливе місце не лише в українській, а й в історії європейської філософії та літератури загалом. Цим зумовлена значна увага літературознавців у інтерпретації його поетичних збірок.

Серед науковців, які займались вивченням поетичної спадщини В. Стуса, зазначимо таких відомих літературознавців: Ю. Бедрик, А. Бондаренко, Г. Бондаренко, Г. Давидова-Біла, В. Кобель, В. Кобець, М. Коцюбинська, О. Мамедова, С. Несвіт, Д. Пічкур, О. Росінська, С. Тодорова, Т. Цілинко тощо.

Хоча творчість В. Стуса і привертає увагу дослідників, багато аспектів його поезій ще потребують уточнення. Зокрема, екзистенційні виміри його збірки «Веселий цвинтар» не є ґрунтовно дослідженими, що відкриває простір для нових інтерпретацій.

Метою дослідження є аналіз екзистенційних вимірів збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар».

Виклад основного матеріалу. Екзистенціалізм або філософія буття (лат. *exsistentia* - фр. *existentialisme* від буття) – філософська течія XX століття, яка позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, здатну обирати власну долю. Основним проявом екзистенціалізму є свобода, яка визначається як відповідальність за наслідки свого вибору [3, с. 35].

Як відомо, ця філософська течія виникла в Європі наприкінці XIX – поч. XX ст. Вперше екзистенціалізм з'явився у працях данського філософа Сьорена К'єркегора та німецького філософа Фрідріха Ніцше; у XX столітті він проявився у працях німецьких (М. Гайдеггер, К. Ясперс) та французьких філософів і письменників (Г. Марселя, А. Камю, Ж. Сартра) [1, с. 89].

Основним положенням екзистенціалізму є припущення, що існування (буття) передує есенції (сутності). У своїх художніх творах екзистенціалісти прагнуть зрозуміти справжні причини трагічної нестабільності людського життя. Теоретики екзистенціалізму підкреслюють, що людина діє вільно і несе відповідальність за свої вчинки лише тоді, коли має свободу волі, свободу вибору і засоби для її реалізації. Формами людської свободи є творчість, ризик, пошук сенсу життя, гра тощо [7, с. 57].

В українській літературі екзистенціалізм проявляється у творчості Валер'яна Підмогильного, Степана Процюка, Віктора Домонтовича, Івана Багряного, Тодося Осьмачки, Василя Барки, Михайла Осадчого, Валерія Шевчука, у поезії «Нью-йоркської групи», а також в ліриці Василя Стуса. Часто межі екзистенціалізму як світоглядної структури є вкрай ілюзорними, а приналежність до нього окремих митців – дискусійною. Але беззаперечною є екзистенційна концепція у збірці Василя Стуса.

Зокрема, у «Веселому цвинтарі» простежуємо глибокі екзистенційні роздуми та еволюцію поглядів поета. Через свої вірші письменник досліджує фундаментальні питання буття, свободи, боротьби і смерті, виявляючи поступове зростання від песимізму до надії, від відчаю до стійкості.

В аналізованій збірці поглиблюються мотиви попередніх творів і з'являються нові, а гротескна експресія не лише сягає трагічного підґрунтя, а й стає часом зухвалою та відчайдушною. Це, безумовно, було позначено особистим, творчим і суспільним становищем письменника, а також складністю політичної та духовної ситуації в Україні. «Веселий цвинтар» репрезентує новий етап у творчій кар'єрі митця. У назві збірки спостерігаємо оксюморон

(протиріччя), що поєднує поняття з контрастними значеннями, які переростають у символи.

Зазначимо, що художні особливості вираження екзистенційних проблем у поезіях зі збірки «Веселий цвинтар» включають багатство символів, метафоричність, іронію, контрасти, лаконічність, глибоку рефлексію, а також поєднання традиційних і вільних форм [4, с. 16]. Використання контрастів та оксюморонів допомагає Василю Стусу показати внутрішні протиріччя буття, поєднання життя і смерті, радості і смутку. Цвинтар, наприклад, є метафорою абсурдності існування і смерті, але разом з тим він є «веселим», що підкреслює іронічне ставлення митця до буття.

Тема смерті у збірці є головною складовою екзистенційного дискурсу поета. Образ смерті постає не як трагічне завершення життя, а як можливість звільнення від земних кайданів, духовного очищення та єднання з вічністю. Смерть для нього – це початок нового шляху, символ нескореності духу та прагнення до істини.

Поезії у книзі сповнені передчуттям неминучої Голгофи і рішучості залишатися самим собою, незважаючи на тиск, не розколюючись на «себе і страх»: *«Боже – життя це гріш, а так багато слів,/ і всі вони – чужі і незнайомі»* [5, с. 33].

Справді, метафізичний резонанс «Веселого цвинтаря» починається з першого вірша збірки – «Над осіннім озером». Тут, в оточенні темних кольорів (*«осінній чорний став», «утла синь», «чорностав»*) і суворих пейзажних деталей (*«став повісплений», «п'янке бездоння», «високогорлі сосни»*) [5, с. 9], одразу з'являється один із головних образів усієї збірки поезій. Йому протистоїть герой, чиї настрої та психологічні стани постійно змінюються в міру розгортання поетичної картини.

Ліричний герой – чи не єдина по-справжньому жива людина серед болісних образів механічних маріонеток, фальшивих акторів та знайомих істот, що існують лише в пам'яті. Помічаємо особливий інтерес Василя Стуса до

безсмертного шедевру Данте («Божественна комедія»), мабуть, не позбавлений текстуальної значущості. «Веселий цвинтар» став твором, який відсилав читача на початок XIV століття, або принаймні до «Пекла» і «Чистилища». Звідси безпосереднє первинне переживання зустрічі з *«Люцифера очима»* [5, с. 9], а також природні реакції живих на цю зустріч: *«антрацит видінь і кремінь крику»*, *«криваво рветься з нього вороння / майбутнього»*, *«чуєш, чуєш протяг у душі?»* [5, с. 9]. Крижані видіння і холод душі – другий ключ до подальшого прочитання книги.

Ліричний герой збірки – це людина, яка, незважаючи на обставини, є внутрішньо вільною, він як невільник мусить визначати себе за традиційною схемою самопізнання – самоствердження – самопожертва. Ліричний герой сповідує усвідомлення, яке здобув у ранніх збірках митця. Людина повинна залишатися собою, незважаючи на фізичний тиск і страждання, а ліричні герої є свідченням естетичного, культурного і духовного піднесення народу як втілення європейського типу з притаманними йому національними особливостями.

У третьому вірші збірки *«Мені здається, що я не живу...»* експресіоністична поетика входить до її художнього світу. Ліричний герой твору – *«кавалок болю»*, *«лялечка німа: / розпечена, аж біла з самоболю»*, *«лаконічний крик / усе світу»*, що давно застряг десь у метафізичному просторі-часі, і лише тепер усвідомлює своє становище: *«Ти ждеши іще народження для себе, / а смерть ввійшла у тебе вже давно»* [5, с. 11]. Тут поєднуються іронія і прихована надія, адже навіть перед обличчям смерті є заклик не опускати руки і зберігати стійкість.

У художньому дискурсі ліричний всезнаючий герой спонукає серію сюрреалістичних портретів, сатиричних і гротескних образів та притч, демонструючи абсурдність дійсності та доводячи, що радянське суспільство в період «застою» перетворилося на театр абсурду. У поемі *«Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік»* використовуються гротескні образи для зображення

втрата людських цінностей, коли «собаки-медалісти» на собачих виставках стають ціннішими за людей: *«Я був у натовпі./ Я був ніким...»* [5, с. 59]. Баланс основних тональностей – гротескно-іронічної і незрозуміло-похмурої (художнє відображення життєвої тривоги і відчаю) та спокійної, розважливої неприв'язаності (стан душі, яка нічого не боїться) – надає творчості В. Стуса філософської довершеності, мудрої рівноваги.

Надлишок екзистенційного переживання долі, екзистенційного подолання життєвого шляху відбувається на самознищувальній межі, такій, що логіка творчості вимагає радикально нового самовираження. Іронічний підхід дозволяє поету висловлювати екзистенційні проблеми з відтінком скептицизму та парадоксальності, що підкреслює абсурдність людського існування: *«Веселий цвинтар — тут святкують тишу,/ і тиша тут лунає навкруги»* [5, с. 51].

Твори поета пронизані глибокою рефлексією та самоаналізом. Він часто звертається до власного внутрішнього світу, досліджуючи свої почуття, страхи та надії: *«Я сам — мов цвинтар. Мій надійний друг/ мене вже вічно мовчки виглядає»* [5, с. 36]. Також В. Стус часто використовує лаконічні, але надзвичайно виразні форми для вираження складних екзистенційних переживань. Його вірші нерідко мають форму афоризмів, що концентрують глибоку думку в кількох рядках: *«Живуть не ті, що ходять, а живуть/ лиш ті, що мріяли і що боролись»* [5, с. 29]. Письменник майстерно поєднує традиційні поетичні форми з вільним віршем, що дозволяє йому виразити екзистенційні проблеми більш гнучко та оригінально: *«Веселий цвинтар — тут мої думки/ лягли відпочивати, ніби мертві»* [5, с. 30].

Можна сказати, що вся творчість Василя Стуса – це ґрунтовний аналіз відчаю як живої історії, як окремої людини, так і суспільства в цілому. Це ще один аспект метафізики образу цвинтаря. Це місце масового поховання, але також і топос максимальної, подвійної самотності. Усамітнення як самої смерті, і усамітнення укладання тіла у вузьку труну [8, с. 174].

Крім того, у цій збірці віршів простежуються етапи духовної та моральної зрілості поета. З юнацького романтика перших віршів він перетворюється на митця зі сформованим світоглядом, непохитною життєвою позицією та унікальною філософією поцінування людського буття.

«Веселий цвинтар» у виконанні Блазня є яскравим символом двох комплексів в українській ментальності – рабства і свободи. Дійсно, через категорію страждання поет розкриває існування двох людських світів. Поет розпочав досліджувати двошаровість світу, що було для нього важливим, однак у «Вертепі» (другий вірш збірки «Веселий цвинтар») це вже не небо і земля, а земля і пекло, він позначав, що різниця між ними, мабуть, суто зовнішня: *«На першому поверсі – двоє людей,/ на другому – їхні тіні./ Вправний оператор/ так освітлює кадр,/ що й не добереш,/ де люди, а де лиш тіні»* [5, с. 10].

Образ тіні викликає несвідоме накладання двох світів. Світом Платона (вчення про Ідею та її блідий відбиток) і християнським світом (починаючи з Міста Божого Августина). На подібному роздоріжжі перебував і Данте, коли розпочинав свою подорож у супроводі Вергілія. Маски зняті, тіні розсіяні, і акцент робиться на тому, як він сприймає майбутню подорож. Занурюючись у глибини пекла, ліричний герой розчиняється в чомусь іншому і зовнішньому, наближаючись до повного відчаю: *«Мені здається, що живу не я,/ а інший хтось живе за мене в світі/ в моїй подобі./ Ні очей, ні вух, ні рук, ні ніг, ні рота./ Очужілий в своєму тілі»* [5, с. 11].

Екзистенційний герой поета розглядає своє життя як «жертву цілісності». У ньому він не зміг реалізувати своє «надмірне прагнення до неба» [6, с. 109]. І виявивши це, він став жертвою маси. Таким чином, питання фізичної смерті постає в українському екзистенціалізмі не як можливий вибір, а лише як відплата душ померлих за їхню індивідуальну опозиційність: *«Хіба що так: недозволенний простір/ живого духу кличе самосмерть/ подобою життя. Це – на початку./ А далі вже – й убійництвом»* [5, с. 40].

Соціальні умови мінімізували можливості реалізації творчої особистості, а в суспільстві дедалі більше посилюється відчуття песимізму, відчаю та розуміння того, що життя – це не життя, а перебування між буттям і смертю. *«Що буде завтра? Дасть Бог день і хліба./ А що, коли не буде того дня?/ Тоді вже – гибій, отоді вже гибій,/ простуючи до смерті навмання»* [5, с. 49]. Таким чином, на цьому «веселому» цвинтарі кожна мить стає самокатуванням та самоаналізом. Це зображено у фінальному вірші «Вмирає пізно чоловік...», який є ядром прихованого смислу книги. Завжди вмирати пізно і, навпаки, *«родиться дочасно»*, він, як і вічний юдей з апокрифу *«като-жертва, жертвокат / страждає і богує»* [5, с. 42].

Збірка характеризує В. Стуса не лише як поета, а й як людину. Саме у «Веселому цвинтарі» сформувалася особлива інтонація митця, голос, якому притаманний як песимістичний, так і оптимістичний тон. Песимізм відображає безвихідь та абсурдність існування, а оптимізм – віру в людську стійкість і силу духу. Це, за словами Василя Симоненка, своєрідний поетичний репортаж з *«кладовища ілюзій»* [2, с. 15]. У цьому театрі абсурду відбувається підміна понять та ідеалів, нівелювання людини. Алюзії та асоціації надзвичайно виразні і, подібно до картин Босха, відтворюють сюрреалістичні образи ірреальності, світу, вивернутого навиворіт, театру страху і болю, стагнації.

В аналізованій збірці помітний перехід до глибокого самоаналізу та філософських роздумів. В. Стус починає шукати сенс свого існування, звертаючись до теми свободи та відповідальності: *«Самотній птах у вирій мчить,/ самотній в'язень з серцем волі/ на дні байдужого болю/ самотній світ переплисти* [5, с. 18]. Вірші забарвлені песимістичним настроєм, іронічними та викривальними мотивами. Реальний світ сприймається як театр, але не звичайний, а власний театр абсурду поета. Але все ж у фінальних віршах збірки помітний зсув до оптимістичніших тонів, де, незважаючи на трагічні обставини, з'являється віра у краще майбутнє і надія на зміни: *«Не плач, бо плачеш ти даремно./ Веселий цвинтар вже для тебе жде»* [5, с. 61].

Вважаємо, що збірка «Веселий цвинтар» – цікавий поетичний документ протесту проти інтелектуального застою, парадус абсурдних і порожніх слів. Тому, можна сказати, що екзистенційний світогляд визначив філософську та поетичну творчість митця. Це дозволяє говорити про метафізичний потенціал творчості та його самореалізацію як оригінального філософа.

Висновки. Збірка «Веселий цвинтар» – це глибокий філософський і поетичний твір, який висвітлює найважливіші аспекти людського існування в умовах політичних репресій. Екзистенційні мотиви та образи у цій збірці розкривають внутрішні пошуки, філософські роздуми та моральні переконання поета.

Таким чином, творчість В. Стуса є унікальним явищем в українській та європейській літературі. Його лірика вирізняється метафоричністю, філософічністю, гуманістичним пафосом, оригінальними художніми засобами.

Література

1. Амелеченко Н. Екзистенціалізм. Політична енциклопедія./ Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 236 с.
2. Бондаренко А. Т. Лексична парадигма «Страждання» в поезиці В. Стуса. *Мовознавство*. 1995. № 2/3. С. 10-20.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 237 с.
4. Мамедова О. Інтимний світ поезій Василя Стуса: Етичні й естетичні аспекти інтимної лірики поета. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 3. С. 14-17.
5. Стус В. Веселий цвинтар. Варшава: Видавниче агентство «Об'єднання українців у Польщі», 1990. 112 с.

6. Тодорова С. М. Екзистенціальні засади соціально-філософської концепції В. Стуса. *Перспективи*. Сер.: Філософія, історія, соціологія, політологія. 2008. № 4. С. 108 – 112.

7. Федорак Н. «Веселий цвинтар» – «Contra spem spero» Василя Стуса. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/paradygma/165-175-fn.pdf>

8. Цілінко Т. Поетика творів Василя Стуса. *Визвольний шлях*. 2002. № 1. С. 97 – 102.

Тетяна ПАРАДОВСЬКА,

магістрантка 2 р. н.

історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ЗБІРКА «НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ» МАРКА ВОВЧКА: СПЕЦИФІКА ЗАСОБІВ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ

Постановка проблеми. Марко Вовчок – письменниця, творчість якої відіграла важливу роль в історії української літератури ХІХ століття. Основна тема її творів – життя простого українського народу, особливо селян та кріпаків, а також проблеми соціальної нерівності. Серед її творчого доробку вирізняється збірка «Народні оповідання», у якій увага зосереджена на зображенні образів людей із звичайного села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці часто звертають увагу на засоби характеротворення, на традиційні народні мотиви та образи збірки Марка Вовчка. Зокрема, О. М. Забужко присвятила зазначеним творам працю, яка називається «Психологізм у «Народних оповіданнях»», Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик працювали над колективною монографією «Марко Вовчок і українська література ХІХ століття», І. І. Коляда – над статтею «Жанрова специфіка «Народних оповідань» Марка Вовчка». У цих працях досліджується майстерність творчості Марка Вовчка, адже у її художніх текстах акцентується

Крупеньова Т. І., Якущенко А. <i>Особливості розвитку критичного мислення учнів середньої школи</i>	127
Мороко М. Ю., Бобровська Н. <i>Поетика психологізму в історичному романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай»</i>	134
Павлюк Н. Л., Швайка В. <i>Реалістичний дискурс повісті Марка Вовчка «Інститутка»</i>	143
Чудак С. І., Шекмар І. <i>Експресіоністична модель характеротворення в повісті-поемі Осипа Турянського «Поза межами болю»</i>	151
Радько Г. І., Бабак Ю. <i>Психологізм образу Сидонії у повісті «Мама Сидонія» із книги Марії Матіос «Мами»</i>	160
Радько Г. І., Галенко А. <i>Образна природа повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»</i>	166
Геркогло А. <i>Використання лінгвістичних задач на уроках української мови у контексті інновацій освітянської реформи</i>	174
Кістол В. <i>Фольклорна образно-символічна парадигма в романі В. Шевчука «Дім на горі»</i>	182
Кондрашова О. <i>Функційна парадигма суспільно-політичної лексики в публіцистиці Юрія Щербака</i>	191
Макаренко О. <i>Специфіка презентації образу наратора в романі Володимира Рутківського «Джури козака Швайки»</i>	200
Паламарчук А. <i>Екзистенційні виміри збірки В. Стуса «Веселий цвинтар»</i>	209
Парадовська Т. <i>Збірка «Народні оповідання» Марка Вовчка: специфіка засобів характеротворення</i>	219
Семко І. <i>Жанрове новаторство «Патетичної сонати» М. Куліша</i>	227
Шевченко С. <i>Інтертекстуальність біографічних романів П. Акройда</i>	236
Інформація про керівників	246

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com